

Demeter Csanád

Iskolatámogató alapítványok a két Oláhfaluban. Levéltári jegyzetek

Az oláhfalvi oktatás kezdeteiről

A két Oláhfalu (Szentegyházásfalva és Kápolnás) oktatás története több száz évre vezethető vissza, viszont az iskola alapításának pontos dátumáról nincsenek egyértelmű adataink. A legtöbb székelyföldi településen feltételezhetően már a 16. században zajlott oktatás. Az oktató-nevelő munkát legtöbbször a falu papja, vagy a „deáknak” nevezett iskolamester, majd kántortanító végezte. A tanulók oktatása katolikus szertartás rendje szerint történt, egyházi szövegek és énekeket tanításával, ami az írást és olvasást igyekezett begyakoroltatni. A tehetséges diákokat felkarolták, külön foglalkoztak velük, hogy biztosíthassák számukra a továbbtanulás lehetőségét valamelyik gimnáziumban. Az iskola fenntartását és a tanszemélyzet alkalmazását az egyházközség és az Iskolaszék látta el, amelynek az elnöke a mindenkor helyi lelkész volt, tagjai pedig a tanítók és az egyháztanács tagjai. Az iskolaépületek rendbetartásáért a gondnok felelt, aki egyházi feladatokat is ellátott.

A szentegyházásfalvi oktatás kezdete szorosan összefonódik a kápolnásfalvi oktatás történetével, hiszen 1838-ig egy egyházközséget alkotott a két település, közös felekezeti oktatási intézménnyel. A kápolnásfalvi iskola, a szentegyházásfalvi iskola fiájaként működött, hiszen az utóbbi település töltötte be az egyházközségi és közigazgatási központot.

A szentegyházás-oláhfalvi népoktatásról az első írásos adat 1612-ből származik, ahol egy peres iratban „Cherey Mihalj Schola mester” nevét említik. Az iskola épületéről pedig 1691-ből vannak adataink, amikor „Daniel Peter Deak” tanító látta el az oktatási feladatokat.

A szentegyházi római katolikus plébánia levéltárában a legkorábbi dokumentum 1746. február 14-i keltezéssel található. Ez egy vizitációs jegyzőkönyv, amely Barabás Márton főesperes látogatásáról számolt be. A dokumentumban az egyházfő arról rendelkezik, hogy a településen szolgálatot végző tanítónak járó bért, amely évenként 18 forint, a megyei előjáróságok adják ki készpénzben és ne hátralékban, ugyanakkor a

„fa bérből is illendő része ki adattassék.” A források azt mutatják, hogy a 18. század közepén már létezett iskolaépület Kápolnásfaluban is, amely a szentegyházásfalvi iskolához tartozott.

Iskolatámogató alapítványok

A két hegyvidéki településnek évszázadokon keresztül nagy gondot jelentett a megbízható és állandó jelleggel helyben maradó tanítók megnyerése, hiszen a zord éghajlati körülmények, a járhatatlan utak és a szegénység elriasztotta a fiatal pedagógusokat. Nem voltak szerencsésebb helyzetben az itt élő diákok sem, hiszen sokszor az áldatlan körülmények megnehezítették a továbbtanulásukat. A helyzet jobbítása céljából hoztak létre a századok folyamán, olyan iskolatámogató alapítványokat, amelyek céljai a diákok, a tanerők és az iskola támogatását irányozták elő.

1. Szőcs-Mártonffi Alapítvány

A plébániai levéltárban (Protocollium, 18-as kötet) írásos dokumentum bizonyítja, hogy a községből származó Szőcs Mihály, mint az „udvarhely növelde régense” (igazgatója) 1818. augusztus 14. napján alapítványt hozott létre. Az alapítvány 787 forint 24 krajcár összeggel rendelkezett, amely az alapító akarata alapján a családból származó, továbbtanuló diák székelyudvarhelyi, gimnáziumi lakhatását és étellemezésének költségeit állta minden tanévben. Ez a kezdeményezés 1853-ban válságba jutott, mivel időközben a gazdasági-pénzügyi események változtak, és a meglévő pénz kamata már nem tudta fedezni a diákok anyagi költségeit. Ekkor lépett be támogatóként az alapítványba, a szintén szentegyházásfalvi születésű Mártonffi János. Mártonffi csíkkozmási plébános anyai ágon rokonságban állt Szőcs Mihály családjával, így nem okozott gondot az alapítvány felkarolása.

1860. május 12-én az alapítványnak új nevet adtak, amely a továbbiakban a Szőcs-Mártonffi megnevezést használta. A meglévő 787 ezüst forint 24 krajcár alaptőkét Mártonffi János 748 forint 23 krajcárral kipótolta, így már 1500 pengő forint állt a tanulni vágyó diákok rendelkezésére. Az új alapítványi szabályok előírták:

„1. Ezen általam kiegészített alapítvány ezután Szőcsiana-Mártonffi név alatt kezeltessék.

2. Életem napjaiban, csakis az általam, halálom után pedig családunk értelmesebbjei (az Sz.Oláhfalvi lelkész Úrral egyetértve) által ajánlott vérrokon ifjú élvezhesse.

3. Ezen kiegészített alapítvány évi kamatján mindig nevelkedjék a Székely Udvarhelyi R. Kath. Növeldeben egy Sz. Oláhfalvi b.e. Szőcs Józseftől (ki az első alapító Szőcs Mihály édes atya volna, és ugyan odavaló b.e. Márton Györgytől, ki édes atyám volna) mind fiú mind leányágon leszármazó ifjú.” (Demeter, 24.)

Az alapítvány támogatási lehetősége nem szűkül be a családi keretek közé, hanem az eredeti célkitűzésnek megfelelően mások is részesülhettek támogatásban, jól meghatározott feltételek mellett:

„...s ha ilyenek nem lennének (mármint rokonok), kizárólag a Sz. Oláhfiaknak jusson osztályrészül, – azon szoros kikötés mellett, hogyha az írott ifjak nem lehetnének a tanulmányokban kitűnő jelesek – különbözvén a tálumok, legalább közepesek, de az erkölcs, és ájtatosságban minden esetre jelesek legyenek, és ha maguk viseletében meg kezdenek romlani, és több intés után sem térnek jó útra, a jó tétemény élvezéséből zárassanak ki s más jobb reményű ifjaknak szegessék meg a kegyelem kenyér.” (Demeter, 24.)

A fent említett alapítvány tehát nem csak a családi származást részesíti mindenek előtt előnyben, hanem a tehetséget. Az alapítvány komolyságát és jövőbeni biztonságát szolgálja az Alapító Levél utolsó kitétele: „Valaki ezen fennebb nyilvánított istenes szándékomat alapítványunkra vonatkozólag megváltoztatni, s más célra fordítani merészelné, felelőssé maradjon Istennek ítélőszéke előtt.” (Demeter, 25.)

Az előbbieken felvázolt támogatások ösztönzőleg hatottak a közösség viszonyulására az iskolához, mert az 1868-os főesperesi látogatás alkalmával, az elemi iskolát, a templomot és megyei épületeket megvizsgálva, az egyházi előjáró teljes megalégedésének adott hangot.

Nemcsak az iskolát, hanem a tanítók tevékenységét is támogatta anyagilag a csíkkozmási plébános, erről egy másik dokumentum árulkodik:

„Alatt írt nem kevés lelki vigasztalással tapasztalván, hogy Szentegyházias Oláhfalvi iskola Tanítók pontosan izdokodnak azon említett nemes megye, mint Szülötte Falumnak mindkét nembeli ifjait az erkölts, és keresztény tudomány pályáján vezérelni és oktatni. Ebbéli szorgalmuk évenkénti jutalmául 200 ezüst frt alapítványt tettem... mindig csupántsak a fenn írt Szentegyházias Oláhfalvi iskola Tanítók egyenlő osztállyal használják. Kik is hogy egyszersmind bár a közelebb lakó hívek sarjadékira nézve nyári hónapokban is, melyben legnagyobb alkalom van azok romlására, kisedővők lenni igyekezzenek, forró szeretettel kérem. 1844 év április 28-án.” (Demeter, 21.)

Az 1855-ben az építendő új iskola részére és Vargha Sándor helyi lelkész kérésére Mártonffi János 600 forintot ajánlott fel és fizetett ki a helyi egyházközösségnek. Erről a következő bejegyzést találhatjuk: „N. Idő Mártonffi János Csíkkozmási lelkész úr, mint szíves és nagylelkű jó Hazafi szerény kérésemre két ízben a Sz.Oláhfalvi új iskola iskolaház építésére, 1855-dik évben ajánlott s aztán valósággal is kifizetett 600, írva hatszáz magyar forintokat. Ezen összeget, valamint az eladott régi iskolából bėjött 200 forintnyi összeget is kezelte az iskolaház építése alatt Márton Péter, mint megye gondnoka, miről számadattal, kimutatással tartozik az Egyházmegyének. Vargha Sándor, lelkész.” (Demeter, 23–24.)

2. A kápolnásfalvi Garasos Intézet

A kápolnásfalvi iskola szükségleteinek fedezésére és a tanítók megsegítésére hozták létre Vargha Sándor plébános kezdeményezésére 1845. január 1-én a „Garasos Intézetet”.

Az intézet célját a következőképpen határozták meg:

„A XIX. század közepe vala azon időkor, melyben világszerte hangzott ezen felszólítás: »Virrad, haladjunk.« – azon időszakasz, melyben minden tudományok, nehézségek, fényes polcokon állottak, s virágoztak – a magyar nyelv kimívelésére a legnagyobb ipar fordítatott – a népek minden új divat feltalálásában vetélkedve úzzék egymást – azon időkor, melyben nem csak egész nemzeteknek, kisebb nagyobb Társaságoknak, hanem minden egyes személyeknek is előhaladási vágytól dagadozott mellye. Igen szentek és üdvös befolyásnak lévén az említett Századnak igényei, felhívva érzi magát kiseded Társulatunk is, a jelenkor józanabb gondolatú feleivel kezét fogni, s tehetsége szerint az előhaladást dicső pálya küszöbére lépni. [...]

Hogy pedig kitűzött célunk megközelítése annál lehetségesebb lehessen, s minél előbb gyümölcsöt mutathasson, szilárd alapra kívánjuk épületünk szeglet követ letenni, vagyis: nem a már megdaliasodott, elágazott ingatlan fához hajtogatni, tisztogatni, hanem jóreményű csemetékbe oltani a jó gyümölcsöket hozandó ágakat.

Ezen csemeték, melyeknek nemű hasznos csírái máris mutatkoznak, nevendék tanuló gyermekeink, kiket naponta elemi Tanodánk, két tanítónk gondos felügyelete mellett, nagy számban óvóintézet gyanánt magába fogad és véd.

Mennyi kívántatnék azoknak célszerű keresztényi nevelésekhez, s minden ártalmasabbtól-i megóvásukhoz. Az-az tudhatja ki e tárgy mineműségével, s igényeivel ismeretes. Azonban nekünk azt mind megtenni, s kiszerezni körülményeink egyszerre nem engedik. De tudván azt, hogy miszerint a kiseded csermelykékből szivárognak össze a nagy tengerek, a sok apró fillérekből válnak az ezekre növekedő pénzösszegek, amit egyszerre silány tehetségünk tetőpontra nem emelhet. Ugyanazt krajcárónként, garasonként növelni, gyarapítani el nem mulasztandjuk. Erre nézve lelkipásztorunk idves felszólítására, mindnyájunknak oda központosulva akarhatja, hogy az úgynevezett »Garasos Intézetet« elemi Tanodánk szükségei fedezésére hozzuk létre, melyet évenként minden erőltetés nélkül, jó szántunkból garasaink, krajcárjaink által nevelni szándékunk, felszólítván más emberbarátokat is, s alázatosan megkérvén, ily cél fedezésére.

Hogy pedig ezen intézet évenként összegyűlendő pénzecskéje annál gyorsabban növekedhessen, s gyümölcsözdhessen, kezelőül választassék a helybeli lelkész, s elüljáróság jelenlétében egy olyan egyén, kiben a Közösségnek bizodalma központosuland, nemkülönben választassanak ellenőrök, kik előtt történjék a félévenkénti szoros

számadás. Az összegyűlt, s ezután is növekedő tőkepénz adassék 50 forintoként 6 procent kamatra közlevél mellett, melynek kamatján a pénz haszonbérleje évenként Szent Mihály napján tartozzék pontosan kifizetni. Ezen jegyzőkönyv pedig, és minden más az Intézet ügyét tárgyaló irományok tartassanak a megyei levéltárban. A bejött kamat hová fordítását határozza meg mindenkor a helybéli lelkész jelen, s elnöklete alatt az Elöljáróság, ide értvén azt, hogy csakis az iskolát, az iskola tanítót és tanítványok segedelmezését kell célul tekinteni.

Ezen Garasos Intézet, az fennebb előidézett célja tartalma szerint, mint elemi iskolánk szükségéi fedezésére törekvő üdvös Találmány ezennel mai napon helyben hagyatik, a józanabb gondolkodású megyebéli tagoktól elfogadtatik, s jövendői pártfogoltatása, s neveltetése ezennel megígértetik. Kelt Kápolnás-Oláhfaluban, az Intézet Közgyűlése helyén. 1845. évben janarius hó 1. napján.” (Kápolnásfalvi Római Katolikus Plébánia iratai)

A Garasos Intézet célkitűzésének megfogalmazása után megalakították az egyesület tagságát és kijelölték azok feladatköreit. Az intézet tőke pénzét és kamatját kezelő pénztárnokul, a kápolnás-oláhfalvi Elekes Albert Józsefet választották, aki az általa letett eskü szerint: „ezen Intézet célját szem előtt hordozva tisztének híven és pontosan eleget igyekszik tenni.”

A pénztárnok mellé kijelölték az „ellenőrködő biztosokat” Vargha Sándor helybéli lelkész irányításával.

Már ebben az évben sikerült adakozásból összegyűjteni 175 forint 32 krajcárt. Ettől az évtől kezdve minden évben jegyzőkönyvbe foglalták azoknak a névsorát, akik „jószívű emberbarátként” segítették az Intézetet. 1845-ben a következő személyek járultak hozzá az elinduláshoz: Rajmund János Udvarhelyszéki Kerületi Főesperes úr 10 forint, Főtisztelendő Mártonffi János kozmási lelkész úr 120 forint, Főtisztelendő Keresztes Márton királyi oktató úr 6 forint, Főtisztelendő Pap Antal Szentegyházás-Oláhfalv-i plébános 1 forint, Vargha Sándor Kápolnás-Oláhfalv-i plébános 15 forint, Kápolnás-Oláhfalv-i Both István 2 forint, Kápolnás-Oláhfalv-i II. osztály tanulóinak gyűjtése 5 forint, Kápolnás-Oláhfalvi Bálint Mihály és Orbán Imre 3 forint 11 krajcár, Elekes István és Lőrincz Mihály 3 forint, Molnár Imreh és Both Balázs 3 forint 33 krajcár, idősebb Benedek György és Ferencz János 1 forint 38 krajcár, Orbán Márton és Dobos István 2 forint készpénzzel járultak hozzá.

Az összegyűlt összeget az Intézet bizottsága kiadta kamatra, így az év végére, már 185 forint 12 krajcár állt a rendelkezésre. Az iskola fenntartásához szükséges kiadásokat a kamatból igyekeztek biztosítani, az alaptőkét újra és újra kiadták kamatra.

1846-ban 9 adományozó 94 forinttal támogatta az intézményt, 1847-1851 között a helybéli lelkész évente 30 forinttal gazdagította a Garasos Intézet pénztárát.

Előfordult olyan év, amikor nem sikerült növelni az alaptőke értékét, mint például 1852-ben és 1854–1857 közötti időszakban.

A helyi lakosok által elkövetett bűnök miatt, az egyház által kiszabott bírságot sokszor ugyancsak az iskola javára, ezáltal a Garasos Intézet kasszájába fizetették be. Példaként megemlíthetjük, hogy 1854-ben, egy paráznság vádjában vétkesnek talált kápolnásfalvi lakost, 10 forint befizetésére kötelezett a püspökség.

3. *Kegyes alapítványok*

Egyszeri, kegyes alapítványt tett Arany Márk pesti honvéd százados 1873. november 13-án, aki vállalkozóként a Székelyföldön tervbe vett új utak építésén dolgozott, így tudomást szerzett a helyi római katolikus iskola nehézségeiről és a tanulók tanszerhiányáról. A problémák enyhítésére felajánlott 25 forintot. Az alábbiakban idézzük az erre vonatkozó jegyzőkönyvrészletét:...” s miután az itteni nyomasztó viszonyokról értesült, nemes jótékonyásra buzdulva a helybéli t. lelkésznek kinyilvánítá, hogy a szegény sorsú iskolás gyermekek fölsegélésére 25 forintot fog adományozni, a t. lelkészre bízván ezen adománynak mikénti kezelését.” (Kápolnásfalvi Római Katolikus Plébánia iratai)

Az alapítvány tőkéjének és kamatainak kezelésére a helyi Kiss Dánielt lakost bízzák meg, aki a plébános rendelkezésére bocsajtja a szükséges összegeket.

Hasonló alapítványt tett Daniel Károly szentegyházásfalvi jegyző a halála előtt, aki a helybéli diákok továbbtanulását igyekezett segíteni:

„Néhai Dániel Károly szentegyházásfalvi lakós, ki a székelyudvarhelyi római katolikus főgimnáziumban szerzett ismeretei alapján szegénysorsból élhető állapotba küzdötte fel magát, s hosszú időn át községének jegyzője volt, 1908. február 11-én halála előtti napon Dr. Valentsik Ferencz ügyvéd házánál, Soó Gáspár, Dr. Valentsik Ferencz, Kovács János és Pap Z. József együttes jelenlétében, minden kényszerítés, erőszak, rábeszélés nélkül, szabad akaratából előszóval kijelentette, hogy a lövétei hártárban fekvő úgynevezett »Székely Selters« gyógyforrást, a mellette elterülő helyet, az annak céljait szolgáló összes építkezéseket, felszereléseket és a folyamatban lévő homoródlövétei közhelyek arányosítása mentén, a részére kiszakítandó erdőjutalékot alapítványi célra hagyja, hogy annak jövedelme a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziummal kapcsolatos internátus céljaira használtassék fel, kijelentette ez alkalmalommal azt is, hogy ez az ő szóbeli végrendelete...” (Kápolnásfalvi Római Katolikus Plébánia iratai)

Összegzés

Napjainkban szintén nagy szüksége van az oktatási intézményeknek azokra az alapítványokra, civil szervezetekre, amelyek segítik a diákok és a pedagógusok munkáját, hozzájárulnak az intézmény fejlesztéséhez. Ez nem volt másképpen a legtöbb székelyföldi iskola esetében sem a 19. század folyamán. A támogató szervezetek tevékenységét tekintve, megkülönböztetünk egyszeri alkalomra vagy akár több évtizeden keresztül tevékenykedő alapítványokat, amelyeknek tőkebefektetése minden esetben személyes kapcsolatokra épült és legtöbbször a településről elszármazott, jelentős karriert befutó „jótevőkhöz” kapcsolódott.

Források:

Demeter Csanád: *Oktatás a Hargita lábánál. A szentegyházi Mártonffy János Általános Iskola története*. Státus Kiadó, 2020.

Szentegyházasfalvi és Kápolnásfalvi Római Katolikus Plébánia iratai, Római Katolikus Gyűjtőlevéltár, Székelyudvarhely.